

cūd ol-duğ-u ba'zı ihtiyar-ı-lar-dan mesmu'umuz ol-muş-dur. Fakad (daha iyisi: fakat) mevcūd-u ve vakt-u keyfiyet-i icād-ı meçhūl-ümüz-dür. A.U.E «nous avons entendu dire par certains vieillards qu' avant d'être importée, en Turquie (d'Europe?) la vaccination était pratiqué à Andrinople, mais nous ignorons où, quand et comment» (Cevdet Paşa Tar., II. 344, 1inci tabı').

985. — 5° (Eski Osmanlıca'da) لا illā ve daha çok و ve illā. Bu edat olumsuz bir fiilden sonra yoksa «sinon», hariç «sauf», müsteanā olarak «excepté» mânasına gelir (bk. § 466, 2°). Bu takdirde, ardınca olumsuz aynı bir fiil gelen yalnız «seulement» sadece «uniquement» katmaç (zarf)ına muadil olur: Bizi yalnız ölüm ayırır «la mort seule (ment) nous séparerà» (bk. aynı yer) [1]. Bunun ancak ve fakat kelimeleriyle mânadaşlığı yalnız bu mânaya alındığına göre doğru olduğu anlaşılmalıdır. Bu mânadaşlık, illā'nın bir aksilik «adversatif» bağlacı olarak kullanılmasına saik olmakta kâfi gelmiştir [2].

MI.: *غازير ملول ایدی والا الله مشنوب توکل ایدوب sig'in-ub tevekkül ed-üb...* A.U.E «nos guerriers étaient affligés, mais se confiant en Dieu ils...» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 12);

yetmiş iki dür-lü dil bil-ür âdem-ler ge-tür-di-ler ve illā bu leh-de olan yazu-yı bil-me-di-ler. A.U.E «on appela des hommes connaissant saixante - douze langues, mais ils ne purent déchiffrer l'écriture de cette pierre» (Aynı eser, yap. 57);

[1] Öyle kabul edilebilir ki fiilin tekrarlanmadığı kelâmlarda illā edatı bir katmaç (zarf) dan, ve fiilin tekrarlandığı kelâmlarda ise bir bağlaçtan ibarettir. Türkçeye mahsus olan bu tekrarlılardan daha birkaç misal verelim:

انوك تاويلي بلز الا الله بلور an-un te'vil-in-i bil-me-z illā Allah bil-ür (1426 yılı yazmaları, yap. 160) A.U.E «Seul Allah en connaît l'explication» (mot à mot: «personne n'en connaît l'explication, sinon Allah connaît»);

degül-dür bu illā hased-inüz-den-dür A.U.E (Aynı eser, yap. 179) «cela provient uniquement de votre jalousie» (mot à mot: «ce n'est pas sinon de votre jalousie c'est»).

illā kelimesi meğer le birleşik olarak لا مگر illā meğer suretinde kullanılır (bk. § 1013, İhtar) J. D.

Müellifin Türkçeye hâs diye gösterdiği bu illā kullanışları, Arapçadan Türkçeye kelime kelime tercüme yapmak gayretini güden mütercimlerin Türkçe kılığında verdikleri şivesizlikler örneğidir, bu yolda bir kullanım Türkçemizde hiç tutmamış, yer bulmamıştır. Nettekim (لا اله الا الله = la ilāh-e ill' Allah)ın tercümesi olarak «yokdur tapacak çaladır ancak» tercümesi de böyledir. A.U.E

[2] Osmanlıca'da bunun «لا illā ki suretinde kullanılmış başka bir sureti de vardır ki bu, ve müsteanā olarak mânasındadır:

— İstanbul beldesi Avrupa'nın kenâr-ı sâhilinde Asya'ya karşı kurulmuş bir mâlike-i deryâ-dır ki mâuendi zîr-i cflâk-de mer'i olmaz; illā ki âyine-i âbdâr-ı olan safha-i Haliçde mün'akis sûret-i bi-karârıdır. — Kemal. A.U.E

MI. : *bañ-a de-di-ler-ki sen hasta-sın* «on m'a dit que tu es malade».

Daha başka misaller için, bk. § 1239 ve aşağısı.

988. — 2 bazı durum bildiren «circonstancièl» tâbi cümleleri, meselâ:

a. Bir gaye bildiren cümleleri (ki, Fransızca'da böyle bir durumda «afin que», «pour que» gibi bağlaçlık tâbirler kullanılır). Bunda *ki* den sonra gelen fiil iltizamî siygası olur.

MI. : *soy-ucu ol, ki bil-ici ol-a-sın* «interroge afin de savoir» (mot à mot: «sois interrogeant afin que tu sois sachant»);

[1] *sağal-ı koy-ver-dim ki söz-üm diñ-le-n-sin diye* (söylence) «j'ai laissé pousser ma barbe pour que ma parole soit écouté (dicton).

İHTAR. 1 — Olumsuz bir aslı cümle ardınca gelen ve yanlış olduğu hükmüne varır bir neticeyi bildiren cümleler de aynı suretle teşkil edilmiştir (ki, Fransızca'da böyle bir durumda «pour que» kullanılır).

çiğ ye-me-dt-m ki karın-ım ağrı-sın (Atasözü) «je n'ai (rien) mangé de cru, pour que j'aie mal aux ventre» (Proverbe);

'âlem-in ağz-ı torba değıl ki büz-e-sin «la bouche des gens n'est pas un sac pour que tu puisses la fermer.»

İHTAR. 2 — Eski Osmanlıca'da *ki*, (şartlık durum bildiren) çünkü, «parce que, car» mânasında ve (zamanlık durum bildiren) ne zaman *ki* «quand, lorsque» mânasında da kullanılırdı.

MI. : *yüksel ki yer-iñ bu yer değıl-dir** (= yüksel, çünkü..) A.U.E (KEMAL BEY) [2] «éve-toi, car ta place n'est pas (sur) cette terre»;

sahū ki (= *saba ne zaman ki*) *dest ur-a* (el süre) *ol zülf-e saça* *müşk-i nâb* (halis misk) *koğ-ar* [3] A.U.E «lorsque le vent porté la main sur (ses) tresses, elles embaument le musc pur»;

Cam'a günü ki (*cam'a günü ne zaman ki*) *ol-du Ca'fer minber-e çık-di* A.U.E (Gazevât-ı Seyid Battal, s. 8) «lorsque vint le vendredi, Djafer monta sur la chaire».

Son iki misalle *ki* bağlacının yerlerine dikkat.

989. b. Asli cümle ile farazi şekilde ifade edilen bir fikre, tasdik veya nakz edici bir delil teşkil eden cümleleri ulaştırır. Böyle bir halde aslı cümle (vücubi, niyetli istikbal, şart) gibi imkân ve ihtimal ve a istihfâm bildiren siygalardan birini almış olur. (Fransızca'da aynı durumda mademki karşılığı olan «puisque», «attendu que» tabirleri kullanılır).

[1] Buradaki «*diye* kelimesi *ki* varken lüzumsuz ve yersiz gibidir. A.U.E

[2] Vezni: — — — — —, — — — — — (= mot'ülü mefâ.. 'ilün fe'ülün) A.U.E

[3] Vezni: — — — — —, — — — — —, — — — — — (= mefâ'ilün fe'ilätün.. mefâ'ilün fe'itün) A.U.E

MI. : *artık çok hasta ol-duğ-un-u aña-mış ol-ma-ı ki bana haber ver-iyor* «il a sans doute compris enfin qu'il était malade, puisqu'il m'en avertit»;

MI. : *عزلك حکمی مطابق حقیقت اولدیغنه نامل دلیل کوستریلدین که جهانده عقلمدن باشقه بر عزیز بودور؟* 'aql-ın hükm-ü mutâbık-ı hakikat ol-duğ-un-a nasıl delil g'ös-ter-il-sin ki cihan-da 'aql-dan başka bir mümeyyiz yok-dur (KEMAL BEY) «comment prouver que le jugement de l'esprit est (toujours) conforme à la vérité, puisqu'il n'y a, dans le monde, aucun autre criterium que l'esprit (lui-même)?».

990. 3° Tabi cümleleri *o kadar, o derece, öyle* «tant», «tel», «tellement» gibi bir tabire bağlar.

(Bunlar Fransızca'da «tellement que...», «tant que...» ile ulaştırılan cümlelere muadildir; şu fark ile ki Türkçede *ki* bağlacı, daima aslı cümlelerin fiiliyle bu tâbirlerden ayrılmış bulunur.

MI. : *o kadar terle-di-m ki, g'ömlüğ-im sır sıklam ol-du* «j'ai tellement transpiré que ma chemise (en) est toute trempée»; *bu havadis-ler bañ-a o derece garib g'ör-ün-dü ki, bun-lar-ı bi-lâ tahtikiz siz-e ihbâr et-mek iste-me-di-m* «ces nouvelles m'ont paru tellement étranges que je n'ai pas voulu vous les transmettre sans les contrôler».

İHTAR. — Bilindiği üzere müphem sıfat olan *bir*, kendi başına *öyle bir* «un tel» e benzeyen bir mâna verebilir (mk. § 334). Böyle bir halde, *ki* nin kullanılmasında da yol açar.

MI. : *bir söz söyle-r ki dirhem-in-i yi-yen köpek kud-ur-ur* (söylence) «il dit des paroles (telles) que le chien qui en mangerait (seulement) un dirhem deviendrait enragé».

ki edatı bu kavramıyla hemen de bir *vasli* «relatif» *zamir* (= ismi mevsul) mahiyetindedir (mk. § 1243 ve aşağısı).

991. *ki* bağlacının *tekidci* «explétif» kullanışları. — Bu edat bazan bir dolaysız söylem «discours direct» i ulaştırmağa yarar (*ki*, Fransızca'daki «que» bağlacında iş, bunun aksinedir). Böylesi, *de-mek* fiili her zamanki yerinde yani dolaysız söylemden sonra geleceğine, ondan evvel geldiği zaman olur. O zaman *ki* edatı, anlatışlı (:) iki noktaya muadil bulunur.

MI. : *o bañ-a de-di-ki şimdi bun-u al-acak-sın* «il me dit: tu vas le prendre tout de suite».

992. *ki* edatı (olumsuz) *bil-me-mek* fiilinden sonraki istifhamlı cümleleri ulaştırmağa da yarar (*ki*, Fransızca'da böyle bir halde: «ne pas savoir si...» denilir). Esasen *ki* nin kullanılması da ihtiyari kalıyor.

MI. : *bil-me-m (ki) böyle bir zann muvâfık-ı hakikat ol-ur-mu?* (SA'İD PAŞA) «je ne sais si une telle opinion est conforme à la vérité»;

بۇلار ئاينىدە حەقىقەتتە مەلۇمات اولاندى. وارمىش نەدىن بىلەلمەكە ھانكىيىدۇر
bun-lar-ın iç-in-de hukikat-a mutâbik ol-anda var-mış ne-den bil-e-lim [1] ki hangi-si-dir
 (KEMAL BEY), «parmi ces (assertions), il y en a qui sont conformes à la vé-
 rité; mais comment savoir lesquelles?»

993. «ki bağlacının nazifli «elliptique» kullanişı. — Bu edat bazan bir nazif ve takdir [2] olduğunu bildirmeğe yarar.

Ml.: «tilki g'el-ir (g'ör-ür) ki, yavru-lar-ı yok «le renard vient (et voit) que ses petits ne sont plus là» (RIF'AT BEY). Mk. g'el-elim ki «maintenant voyons comment...; pour en venir à...» tâbirini.

Ml.: *gel-e-lim ki Tahmas neşekil ol-dı bu memleket-i [3] «voyons maintenant comment Nâdir - Chah s'empare de ce pays» (TAMB. AR., s. 13);*

gel-e-lim ki Tahmas kaç-un-un ordu-su ne kadar var-dı de-r-se-niz [4] «pour en venir à la question de l'effectif de l'armée de Nâdir - Chah, (Aynı yer, s. 35).

994. «ki bağlacıyla sonlanan bitirimsiz kelimeler (Mk. § 957).

Bu asınlı yapılama esas itibariyle henüz zikri geçen cümleyi izah eder mahiyette bir tâbi cümle mânasını duyurur. Böylesinde bu izah o kadar tabii bir surette görülür derecededir ki, onu bir de söylemekten geri durulur.

Böyle bir ifade tarzı cümleye daha kandırıcı bir çalım vermeğe yardım eder ki, böyle ki edatını nida noktası âyarında saymak mümkündür.

Ml.: «bugün siz-e bir şey piş-ir-di-m ki (pek sevineceksiniz) «je vous ai fait cuire quelque chose de fameux aujourd'hui», c'est à dire «une (telle) chose que (vous en serez ravi)»;

eh(em)miyet ver-il-ecek bir şey değil ki (meşgul olunsun) «ce n'est (vraiment) pas une chose à laquelle il faille attribuer de l'importance» c'est - à - dire «de l'importance (assez) pour que (l'on s'en occupe)»;

sen-ın-le-de lağırdı ol-ma-z-ki (bir daha konuşayım) «il n'y a pas moyen de parler avec toi» ve örtülü mânasiyle: «(si bien) que (je ne parlerai pas avec toi)»;

çal-ış-ıyor-um çal-ış-ıyor-um ah bir tür-lü soñ-u g'el-me-yor-ki (bir rahat yüzü göreyim) «j'ai beau travailler, je n'en vois pas la fin (qui me justifie un repos? A.U.E);

bir şey-i yer-in-e koy-mak âdet-iñiz değil ki (bun-u da koy-a-sınız) «(malheureusement vous n'avez pas l'habitude de

[1] Buradaki misalde fiil olumsuz değildir. A.U.E

[2] Cümte de bir kelimeyi atıp onu manâca var saymak; «ellipse» A.U.E

[3, 4] Müellifin *Tambûri Arutın* den aldığı bu iki misal de, Türkçemiz için bir huccet olamaz. İkisi de bizim şivemizle söylenmiş şeyler değildir. Bunlar bir ermeni türkçesi olsa gerek. A.U.E

remettre les choses en place!» (si bien) *que* (vous n'avez pas remis ça aussi en place. A.U.E)

عجا اولدی بر لر می که *'acabū ūl-dūr-ūr-ler-mi ki* «pourvu qu'il ne le tue pas!» [1].

Bu misalde olduğu gibi *ki* bağlacı istişham zarfı olan *mi* den sonra gelirse, bunda *ki* nin *ken* le karıştırıldığı tahmin edilebilir. Mk. § 1361.

İHTAR. — Aynı hadiseye âzercede de rastlanır:

کئی دخی قاچاق مالہ کتدوسن که *kişi dahi kaçak mal-a git-me-z-sin* *ki* arslanım artık kaçak mal getirmeye gitmezsin elbette (FETH AH. s. 213) «(sûrement: A.U.E) tu n'iras plus faire de la contrebande, mon brave!».

Yine aynı lehçede çok kere açıklayıcı «explicatif» *ki*, açıklayıcı cümlelerin içlerine doğru geriler.

Ml.: کریمدر آج که قلیاجایوق *Allah kerim-dür aç ki kal-ma-yocay-uğ* (= Allah kerimdir (ki): aç kalınyacağız elbette. A.U.E) «Dieu est généreux: nous ne mourrons pas (sûrement. A.U.E) de faim (Aynı, s. 160); [2]

الا کتدو [دیر-ین] چورک ناجادان که دوش-ز *kaçak mal-a git-me [dir-sin]* çörek *baca-dan ki* [3] *düş-me-z* (elbette: A.U.E) «(tu dis) ne vas pas à la contrebande. Mais le pain (quotidien) ne tombe pas (tout cuit) par la cheminé» (Aynı);

اوردان او یانه یانقوز کیده یلورسنی - اوردان او یانه دخی که قازانی یوخدر *or-dan o yan-a yal-ğuz gid-e bil-ür-sin mi - or-dan o yan-a dahi ki kaçak* [4] *voğ-dur* (oradan o tarafa yalnız gidebilir misin - ordan o tarafa dahi elbette ki kaçak yoktur. A.U.E) «peux-tu y aller tout seul? - Certes, il n'y a pas de cosaques de ce côté (Aynı, s. 186).

995. (Eski Osmanlıca'da *kim* suretinde olan) *ki* bağlacı bir hayli katmaç (zarf)lara katılarak bağlacık tabirler vücutte getirir.

Bu katışlar nazım dilinde çoğu zaman alelade heşiv «cheville»lerden ibarettir.

Şu aşğıdaki bendlerde bu mürekkep bağlacıların bir hayısına rastlanacaktır.

چونکه

996. چونکه *çün-kü* (= *çün-ki* yerine) bağlacı *ki*, daha eski şekli *çün-kim* olup, şu kavramları vardır:

1° (Mânadaşı olan) زیرا *zîrâ* «parce que, car».

Ml.: بر وطنک اولادی یز، چونکه *kar-deş gibi g'eç-in-meli-yiz, çünkü bir vatan-ın evlâd-ı-yız* «il faut que nous vivions

[1] Müellifin verdiği Fransızca tercüme: «pourvu qu'on ne le tue pas» suretinde olmayacak mı idi? Sonra böyle de olsa bu tercüme yerinde mi? Bize öyle geliyor ki, bunun Fransızca karşılığı şöyle olmalıydı: «est-ce qu'on le tue, par exemple?». A.U.E

[2] Buradaki *ki* de, ne buna ne evvelkilerine henzemeyen bir mânada: *elbette* (ki) «sûrement» mânasında görünüyor. A.U.E

[3] Buradaki *ki* de yine *elbette* (ki) mânasında olacak. A.U.E

[4] Buradaki *ki* de yine *elbette* (ki) mânasındadır. A.U.E

çalış-tış tã-ki adam ol-a-siñ «qu'il fasse nuit, qu'il fasse jour, travaille, afin de devenir (jusqu' à ce que tu deviennes) un homme».

çocuk-ıar... bun-uñ ne ol-duğ-un-u añ-ıa-ma-dı-ıar tã ki ders baş-ıa-dı, hoca efendi-den sor-du-ıar (Altın Kitab) «les enfants... n'avaient pas compris ce que c'était, jusqu'au moment où commença la leçon et où ils purent poser des questions au maître».

Bu edat eski Osmanlıca'da sık sık kullanılır ve şu mânalara gelirdi:

1° *-y)ince-ye kadar* «jusqu'à ce que» (bk. § 907, not, 1) [1].

2° *tã ki* «afin que».

bir eser koy-um tã kim ba'd el-mevt (öldükten sonra) *ilim munkatı* (arast kesilmiş) *ol-ma-ya* A.U.E «ne proposant de laisser un ouvrage, afin que la science se conserve après ma mort» *Siyer-i Nebi* «histoire du Prophète», *Altı Parmak* [2].

3° *-meyince* (menfi cümlelerde; mk. *mādām ki*, 1002, ve *-meyince* li ulak «gérondif», § 1390 ve 1381).

آمریقالولر... تا که رسومات موضوعه کاملاً قالدیرینه قرار سابقارنده دوام ایده جکلرخی
Amerika-ıu-ıar... tã ki rūsüm-āt-ı meuzū'a kāmīl-en ka-
dır-ıl-ma-ya karar-ı sâbık-ıar-ın-da devām ed-ecek-ler-in-i iddi'ā ve i'lān
eyle-di-ler A.U.E «les Américains annoncèrent qu' ils ne changeraient pas l'attitude tant que les impôts existants ne seraient pas abolis» (*Tarih-i Cevdet*, II. 115).

1000. «*tek* edatı bir temenni ve terceci siygası «subjonctif» ile beraber bulunarak (elverir ki, şu şartla ki «pourvu que») mânasında olduğu zaman, Türk gramercilerince *taki* den bozulmuş bir bağlaç sayılmaktadır (bk. § 963, ihtardaki misallere).

[1] * Fakat mâna cihetine çokluk aklım ermezdi, tã ki merhum Fatin Efendi ile görüşüm, efendi merhumun ihtarati bu kusurumu ikinaline sebep oldu. *Zigā Paşa*. A.U.E

* Cümle beglerle yoldaş olup gıtdiler tã ki درخز کalesine yetdiler (*Dede Korkud*, 116).

[2] * Efendim şimdi ıycâb ediyor ki şu âna kadar sakladığım sırları size söyleyeyim, tã ki ne size ve hana dâğ-ı derün olsun — *Ibrâhim Şinâsi*

* Tã ki seyretsün felek ol şüh çözmüş kâkülü..

* (Murâdiñ) yaşalmaksa kavruhan tarlaları nele ver,

Tã ki ecel kesmesin bu öksüz nefesleri. *Fâruk Nâfiz*

* Seni kâfirler bilmesünler doymasınlar, tã kim nası dinlü kâfirin döşegiine var-mayasın sagrağın sürmiyesin alam Kazan namusunu sırtıyasın sakın dedi (*Dede Korkud*, 31). A.U.E

Bu şekilde sunulmuş olunca bu iddia şu sebeplerle hatalı görünüyor:

1° (Elverir ki, yeter ki, şu şartla ki «pourvu que») suretindeki gayelik «final» mâna burada bilhassa temenni ve terecci «subjonctif» veya emir siygasının kullanılışından doğmaktadır; *tek* edatı bunu sadece pekiştirmekten başka bir şey yapmıyor (mk. § 649) [1]

2° *tek* yalnız temenni ve terecci (veya bu makamda olan emrin müfret gaibi) ile değil, emrin müfret muhatabıyla beraber bulunur ki, böyle bir yapılamaya *tâ-ki* ile kurulamaz; çünkü (dolaysız kelâm «discours direct» de kullanılması halî müstesna) *ki* bağlacı, hiçbir zaman emir siygasını yedişlemez «ne gouverne pas».

MI. : امان محمد... قوزم اولادم... سور... حیوانلر چاتلاسون... آرایه باوچالاسون، نه اولورسه Aman Meemet..., *kuzum evlâd-ım... sūr... hayvan-lar çat-la-sın... araba par-ça-la-n-sın, ne ol-ur-sa ol-san tek ben-i beş dakika evvel orman-a yet-iş-dir* «de grâce, Mehemet, mon cher ami, ... active, ... que les chevaux crèvent, s'il le faut, et la voiture se brise, advienne que pourra, pourvu que tu m'amènes cinq minutes plus tôt à la forêt» HÜSEYİN RAHİM, *Metres*, s. 882).

3° Eski Osmanlıca'da aynı edat *dek* suretinde de görülür:

MI. : دهی زیاده وراين دک تسون *dahi ziyâde vir-e-yin dek ko-sun* [2] A.U.E «je lui en donnerai même plus (d'argent); pourvu qu'il (me) laisse (libre, en me répudiant)» (1426 yılı yazmaları, yap. 130 V°);

هپ وریدی دک قرتلیدی *hep vir-e-ydi dek kur-t-ul-a-ydi* [3] A.U.E «il aurait tout donné pour être sauvé» (*Aynı yer*, yap. 296). Bu misalde temenni ve tereccinin hikâyesi «imparfait du subjonctif» olan (*kurtul-a-ydi*) var.

Yukarıki anlatıklardan şu çıkar ki, *tek* kelimesi yalnız, sadece «seulement, uniquement» mânasında bir zarf da, pekiştirici «corroboratif» bir edat (mk. § 930) da sayılabilir.

İHTAR. — Azerce'de aynı mânada *teki* kullanılır.

MI. : تکی سیز-ین iş-ینیز 'amel-e gel-sün A.U.E «(j'y consens), pourvu que votre affaire s'arrange» (FETH AH., s. 231);

ال چکدم تکی منم اوغلوئی خطادن قورتار *el çek-di-m teki men-üm oğl-um-u hata-dan kurt-ar* A.U.E «(j'y renonce, pour que tu preserves mon fils de tout malheur» (*Aynı yer*, s. 112; mk. yine *Aynı yer*, s. 18, 75, 146 ve 169).

ناصل که ، نه کم

1001. *nasıl ki* «comme; de même que; ainsi que» mürekkep bağlacı seyrekçe kullanılır; bunu daha ziyade ulaklık tâbirler «locutions gérondives» olarak kullanırlar (bk. § 1445).

[1] Sami Bey'in bu bapta seçtiği misalde gayelik mâna *diye* (*deyi*) kelimesinde de vardır; mk. § 1339 1°:

(*açık yaz-dı-m tâ ki her kes kolay an-la-sın*) آچیق یازدم تا که هر کس قولای آکلارین
(*tek her kes an-la-sın di-ye aç-ık yaz-dı-m.*) J.D.

[2, 3] Metinde arap harfliler harekelidir. A.U.E

nasıl ki siz-e evvel-ce haber ver-miş i-di-m «comme je vous l'avais annoncé précédemment» [1].

Bu, daha eskimsek bir bağlaç olan *nite kim* veya *nite ki* (ki bunların daha eski şekilleri şunlardır: *نیتکیم*, *نیتکیم*, *نیتکیم* *Hosrev-ü Şir.*, yap. 9 ve 6 V°) kelimesinin mânadaşdır.

MI.: *نیتکیم بآب آتیده تفصیل اولنه چقدر* *nitekim bâb-ı-âli-de tafsil ol-un-acak-dır* «ainsi que cela sera expliqué en détail dans le chapitre suivant».

Eski Osmanlıca'da bu edlat (ihbariye «indicatif», veya inşaîye «optatif» siygalarıyla) -dikçe, olduğu müddetçe «tant que» mânalarını da veriyordu.

MI.: *ای قرینداش نیتکیم آدم ساغدر ینه دولت بولور* *gam yi-me ey karın-daş nitekim adam sağ-dır yine devlet bul-ur* A.U.E «ne t'afflige pas, frère: tant que l'homme est en vie, il peut espérer un retour de la fortune» (Rouen, N°. 1493 yazmaları, yap. 28 V°).

Yine mk. NÖLDEKE, *Auszüge aus Nesri...*, Z. D. M. G., t. X III, s. 181, haşiye. *nite kim* edatının Osmanlıca'da oldukça çeşitli kavramları vardır, nasıl ki böyle olduğunu şu aşağıdaki misaller göstermektedir (bu başlıca bir sebepleme «causalif» mânasını alabiliyor):

MI.: *تۈرکچه ve fursi k'elimeler-de h ح nite kim yok-dur* «la lettre ح ne se rencontre, autant dire, jamais dans les mots turcs et persans» (ZEKI, 48);

Nite ki göy-de öyle yer-dē-de «sur la terre comme au ciel» (HİNDİGLOU, *Türk Spr.*, Vienne 1829, Türkçe'ye çevrilmiş pazar âyini duası);

نیتکیم و عدی طوتامش ساد نامرد ساد *nite kim va'd-în-i tut-ma-mış-siñ nâ-merd-siñ* A.U.E «comme (= étant donné que) tu n'as pas tenne parole, tu es un homme sans foi» (MİHRİ) [2].

Eski Osmanlıca'da *nite kim* bazan (*her*) *ne kadar* tabirinin mânadaşı idi (mk. § 1009 ve 1226, İhtar).

MI.: *بر ترک چغت سوررکن ناکاه صیانی دموری بر نسیه الیشیر نیتکیم اوکوزلری قوت ایتدیله نوپارمدیلر* *bir türk çift sür-er-k'en nâ-gâh sapan-ı demür-i bir nesne-ye il-iş-ir nite kim öküz-ler-i kuvvet it-di-ler kop-ar-ama-dı-lor* A.U.E «un Turc (= un

[1] * Nasıl ki birleşik vilâyetlerdeki bir müslüman da Bengâli bir müslümanla anlaşamaz (*Fâlih Rıfka Atay*, Hind, 30);

Nesir dilinde *nasıl ki* yi havi olan tabi cümle bir kelâmın ikinci haddi olarak yer aldığı gibi, birinci haddi de bulunabilir; ve böylesiyle de iki had arasında bir kıyaslama kurulmuş olur:

* Nasıl ki siz beni dün saatlerce beklettiniz, ben de sizi şimdi öyle saatlerce bekletsem iyi mi olur.

Nazım dilinde bu türüsü çok görülür:

* Nasıl ki bağı yanar gün kızınca sahrânı

Benim de ruhumu yakdıkça yakdı hicrânın. *Akif*

Bu kıyaslamalı *nasıl ki* yi havi birinci cümleden sonra gelen ikinci cümlede çoğu zaman *öyle* kelimesi bulunur, veya takdir edilir. A.U.E

[2] Bu türüsü *mâdem ki* mânasını veriyor. A.U.E

paysan), en labourant, heurta son soc contre quelque chose (de dur). Les bœufs ne purent le dégager, malgré tous leurs efforts» (Kırık Vezir, s. 145).

Mk. ve bağlacından sonra pekiştirici «explétif» mahiyetteki *nite kim* kelimesinin bir kullanılışını ki, Fransızca'nın hemen hemen, esasen, kaldı ki manasındaki «d'ailleurs» karşılığıdır.

MI.: *böyle az-gın ve haşin bir hādise-niñ edebiyat-da yer-i ol-a-ma-z-dı ve nite kim ol-ma-dı* (YA'KUB KADRI, *Harb ve edebiyāt. Büyük Mecmū'a da, teşrin-i-sānī* 1919, s. 230).

nātāk kim bağlacı daha evvelceleri *Qutadyu Bilig* de kullanılmış bulunuyordu: *nātāk kim tıl-ā-di ta [1] boş-dı kamug* «tout est arrivé comme il l'a voulu» (4, 17).

İHTAR. 1 — *Nite kim* de *nite* (Şark Türkçesinde: *netek*) = nasıl «comment» mânâsında bir zarf vardır ki, bu da *nā(ni) + tāk* (§ 889) den yapılmıştır [2].

MI.: [3] *Ke-mā tedinü tūdānū? Yani sen ne-te işle-r-siñ suñ-a dañi eyle işle-n-ür* A.U.E «comme tu agiras envers les autres, on agiras envers toi» (1426 yılı yazmaları, yap. 26);

[4] *pes nitā g'ōñül bağ-la-r-sın añ-a ki yarın sen dañi gid-iser-sin ol-dañi el-den fevt ol-ısar*, A.U.E «comment peux-tu attacher ton cœur à ceci, puisque tu disparaitras demain et perdras ainsi cette chose» (Aynı yer, yap. 38 V°);

Bunu *nitāsi* diye de söyledilerdi:

[5] *nitā-si inkār id-er-siz* (*keyfe tekfirāne*) A.U.E «comment pouvez-vous le renier?» (Aynı yer, yap. 53 V°);

iki-si bile nitā-si cem' ol-ur (ikisi birlikte nasıl bir araya getirilir. A.U.E) «comment concilier les deux?» (Aynı yer, yap. 83 V°).

Yine mk. bundan türeme olan *nite-lik* kelimesinin mânasını.

İHTAR. 2 — *nite kim* edatı *nicā kim* (*Hosr.u Şir*, yap. 7) ye müvazi ve muadildir [6]; *cā* edatı, *tek* (§ 930) e muadildir. Mk. *nicēki* (Γ'ρροσ'άηης, s. 97) ve *neçik ki* (Bibl. nat. yazmaları, Arm, 194, yap. V° 56).

ni-te-si zarfı *nī-ce-si* ye müvazidir.

[1] Mısır nüshası (s. 3 s. 14) de bu, şöyledir:

*netek kim tılādi mā boşdı kamug
kimi kim tılāsā kıur ol, ulug*

(Taurı) nasıl diledi (ise), na, oldu bütün + kimi ki dilerse kılar o ulu. A.U.E

[2] Şu halde bu kelime'nin yapılanması: (*ne «ni» tek kim*) suretindedir. A.U.E

[3] Bu ve bundan evvelki arap harfli kelime metinde harekelidir. A.U.E

[4, 5] Metinde bu arapça kelimelerin bir kısmı harekelidir. A.U.E

[6] Aynı bağlaç Suriye'nin halk Arapçasında da (*mā-dām* veya *mā-dawm* suretinde ve eski ve şimdiki Osmanlı Türkçesindeki aynı kavramlarla vardır. (Mk. Carlo LANDBERG, Suriye vilâyetinin darbu meselleri ve söylenceleri «*Prov. et dict. de la province de Syrie*» s. 89 ve 373). J. D.

MI. : *bu g'ez iſit nicesi kop-di bu ceng* A.U.E. «écoute maintenant comment éclata cette guerre» (Bibl. nat. yazmaları, Türkçe ilâveler «Suppl. ture» 1207, yap. 85 V°).

مادام که

1002. *mādām ki* (halk dilinde *mādēmki* veya *mādāmeki*) bağlacı, o şey ki devam eder. «ce que dure» mânasındaki [1] arapça *mā dām* aslından olup, şu aşağıdaki kavramları kullanılır:

1° (Sadece eski Osmanlıca'da) olumlu olarak devam ettiği müddetçe, - medikçe «tant que... ne pas» mânasında:

MI. : *mādām-ki hayat-da-dir-lar iklīm-i Mıs(ı)r ihtilâl-den hâli değil-dir* A.U.E. (Solak Zâde Tarihi SMIRNOF'un Seçme yazılar dergisi [Chrest.], s. 48);

و تخصیص قلنان جزیه مذکورہ لڑی ملکین سرقومین مادام کہ وقت وزمانیہ ایفا ایدہلر . . .
ve tah-sis kııl-m-an cizye-i mezkûre-ler-in-i Memleket-eyn-i merkûmet-eyn mādām-ki vaqt-ü zamân-i-i-yle iyfâ id-e-ler... Memleket-eyn-i mezkûret-eyn-e ceşâ ve esâ çek-tir-il-me-yüb A.U.E
«tant que les principautés (du Danube) susdites payeront régulièrement l'impôt prescrit, il ne leur sera fait aucune avance» (Aynalı Kavak mu'ahedesinin *tenkîhnâme* «révision» si);

mādām ki can gargara-ya gel-me-ye A.U.E «tant que son âme n'est pas à l'agonie» (1426 yılı yazmaları, yap. 220 V°);

2° Bir kere ki «du moment que... dès lors que...», çünkü «puisque...» mânasında. Mk. § 979 ve 1380 sonlarında.

MI. : *mādemki borc-uñ-dur te'diye et-meli* A.U.E «du moment que c'est ta dette [2] il faut la payer».

[1] Bu mürekkep bağlaç halk dilinde hâlâ (ne zaman ki) mânasıyla kullanılan (nasıl ki) ye muadil bir mâna ile kullanılmıştır:

* Neçe kim bu düşü gördüm şundan berü aklım usum direbilmen (Dede Korkud 25). A.U.E

[2] * Mademki siz Divanyolu'nu tercih ediyorsunuz; oraya gidersiniz. *Hâlid Ziyâ*

* Mademki Müniseyi evlerinde istemiyorlar, acaba ben kendim evlâd etmek istesem bana verirler mi. *Reşad Nûri*

* Mademki son demimdeyim

Böyle bir iyilik edeyim. *Orhan Seyfi*

* Âzâde-serim gâ'ile-'i şevk-ü keselden

Mādāmeki encām-ı havādisde fenâ var. Hâmid

(Madamki), ikinci haddin başında da bulunduğu görülür:

* Neme lâzım, mādemki Ayşe inanıyor... *Reşad Nûri*

Nazım dilinde *ki* si hazfedilip takdir edildiği de olur:

اگر

1003. اگر ^{**} *eg'er, eğer* (ve nazım dilinde bazan *g'er*) «si» bağ-
lacı şart cümlelerinin başlan «protase» kısmı başında gelir. Esasen fiilin
siygası şartı kendiliğinden bildirmeğe yeter olduğu için, bu gibi haller-
de bu bağlaç artık bir pekiştirici «exp!étif» mahiyetindedir (Mk. § 1210
ve aşağısı).

* Ml. : اگر يك اوغلك بچه يك ايسه كز بكاده معلومات ويريكز *eğer Beyoğlu'n-a g'eçe-
cek ise-ñiz bañ-a da ma'lümât ver-ñiz* «si vous devez passer
à Péra (Istanbul'un bir dış semti, faubourg), avertissez - moi».

1004. اگر *eğer* edatı başlan «protase» [1] kısmı sonunda da bulunur :

1° Nazımda (oldukça sık sık);

2° Neairde yalnız, iş işlen geçtikten sonra bildirilen bir durum olduğu zaman,
meselâ bir umutuluşu tamir etmek gerektiği zaman.

Ml. : اگر بازمه ك اكر *bañ-a yaz-ar-sa-ñ eğer* «au cas où tu m'écrirais, si toutefois
tu m'écriss».

1005. Eski Osmanlıca'da bu bağlaç, ihbâriye veya inşâiye siygasıyla de kullanılırdı;
(mk. § 456, son misali).

Ml. : . . . او ددن نجات . . . [2] *g'er dile-r-sen buğ-a-sın od-dan necât* A.U.E
«si tu désires être sauvé du feu (de l'enfer)...» [3].

(Bilhassa tekrarlı olduğu zaman) nöbetleşelik «alternative»* mânasında ya «ou» ve
gerek, ister «soit» münasırı da verirdi.

Ml. : اگر (اگر) از اكر چوق (*eğer*) *az eğer çok* «pou ou prou»;

*eğer sipâhi vü zu'amâ eğer re'âyâ vü berâ-
yâ* A.U.E «soit les gens d'épée, soit les simples sujets».

[1] Müellif buna «epudose» sonlanı diyorsa da başlan «protase» olacak. A.U.E

[2,3] Müellif Arap harfli Türkçe ibaredeki ucu kıvrılmış *n* leri *z* okumuş, ve Fran-
sızca tercümeği bu itibarla cemi siygalariyle yapmış görünüyor. A.U.E

* Ola mādām (.) erenler kapısı cülveghim

Bāb-ı meylāya çıkar doğru benim şahrahım. *Vāstf*

Dilimizde (mādāmki)nin yerine aynı onun gibi kullanılan *değilmi ki* kelimesi de
vardır :

— Değil mi ki ekmeğimi yemiyeckeñ, niye aldıñ?

Bunun da *ki* si hazfedilip takdir edilerek, gerek nesir ve gerek nazım dilinde
yine bu mâna ile kullanılır :

— Değil mi (.) cephemizin sinesinde İman bir;

Sevinme bir, acı bir, gâye aynı, viedan bir;

Değil mi (.) ortada bir sine çarpıyor.. yılmaz

Cihan yıkılsa emîn ol, bu cephe sarsılmaz. *Akıf...* A.U.E

1006. *eğer* kelimesinin evveline *یوق yok* «non» geldiği zaman *اگر esi*, au contraire...» mânâsını bildirir.

1007. Her ne kadar «bien que, quoique» mânâsına olan *اگرچه eger-çi, eğer-çi* (veya *اگرچه g'er-çi*) bağlacı çoğu zaman şart cümlelerinin başlamı başında muhaliflik «contradictoire» mânâsiyle (Mk. § 1234) bulunur ki, bunlarda umumî olarak başlamın şartlık veya farzlık siygasına ilâve edilmiş uymaca «enclitique» bir *de* zarfı bulunur. O zaman sonlam «apodose» kısmı *amma* ve *lâkin* «mais» bağlaclarından birini alabilir. Bu *de* katışı, esasen kendiliğinden muhaliflik mânâsını ifade etmeğe yettiği için, *اگرچه eğerçi* kelimesi çoğu zaman artık bir pekiştirici «explétif» olarak kalır.

MI. : *اگرچه طویك ایجادى ۷۸۰-۷۸۰-۷۸۰ طوغرى ايسه ده ۷۸۰ تاريخه قدر طویلر بانکیز عاصره لرده 780 eg'erçi top-un'ın iycâd-ı 780 sene-sin-e doğru ise-de 780 târih-in-e kadar top-lar yağ-nız muhâsara-lar-da kullun-ıl-ıp soñra-lar-ı 'âdetâ ceng-ler-de dahî istîmâl ol-un-moğ-a baş-lu-di* «bien que l'invention des canons se place avant (mot à mot : vers l'an) 780 (de l'hégire; correspond 1378 — 1379 de l'ère chrétienne), jusqu'à 780 les canons furent utilisés seulement dans les sièges; ce n'est que plus tard qu'on commença à les employer pour la guerre en général».

1008. Bu bağlaç bazan ihbariyenin hal ve muzari siygasıyla kullanılır.

MI. : *اگرچه اوفاق پر شیدر لکن او یاشنده اونلر دقت و اهتمام محتاجدر g'erçi ufuk bir şey-dir lâkin o yaş-ın-da on-lar diğğat ve ihtimâm-a muhtac-dir* «c'est un léger malaise; mais à son âge, on a besoin de beaucoup de soins», mot à mot: «bien que ce soit une petite chose, mais à cet âge ils ont besoin...» (Nouv. Rec. Conv., s. 112).

Buna bazan *که ki* veya *کیم kim* bağlacı da katılıyordu.

MI. : *اگرچه که مال قیدین یولمز-کنز egerçi ki mal kayd-ın bil-me-z-siñiz* A.U.E «bien que vous ne connaissiez pas les soucis de la fortune» (Hümâyün Nâme s. 71).

Mk. *اگرچه کیم g'erçi-kim* «bien que» tarzında yazılışını (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 29).

Eski şairler *اگرچه eğerçi* yerine bazan *اگر eger* diyorlardı.

1009. *اگرچه eğerçi* «bien que, quoique» ile *هر نه قدر her ne kadar* bağlaçlık tâbiri aynı mânâdadır, şu fark ile ki bu hiçbir zaman ihbariyenin hal ve muzari siygasıyla kullanılmaz, ve bunda *de* edatının da bulunması mecburidir.

MI. : *هر نه قدر بعضی زبان کوردده-ده بینه تجارتي ترک ایتمدم her ne kadar ba'zı ziyân g'ördü-m-se-de yine ticâret-i terk et-me-di-m* «bien que j'aie éprouvé quelques pertes, je n'ai pourtant pas abandonné le commerce» (bk. § 1226, İhtar, *her ne kadar* tabirinin asli mânâsının açıklanmasına).

ولو

1010. Arapça *ve* ile yine arapça *lev* (ki bu *لو lev* «si» edatı Türkçede yalnız olarak hiç kullanılmaz) dan yapılmış olan bu mürekkep *ve lev* edatı bile «même si», farz

otsek de «même en admottant que» mânalarını bildirir; bağlaç olduğu kadar (*bile* § 437 nin mânadaşı olarak) zarf da sayılabilir [1].

MI. : ولو تېرىش نه يېقى لازم كېږي *ve lev kir-mış ne yap-mak lâzım g'el-ir* «admettons qu'il l')ait cassé; que faire (maintenant)?».

Bu edat çoğu zaman inşaiyenin (emir) siygasiyle «subjonctif. (impératif)» beraber bulunur (mk. § 1228).

MI. : ولو سو-ين *ve lev sev-sin* «à supposer même qu'il(t) aime».

1011. Bu edat *ol-mak* fiiliyle -se bile, -se dahi «ne fût - ce que...; si... que ce soit» mânalarını verir.

MI. : ولو بالواسطه اولسون *ve lev bi-l-vāsita ol-sun* «ne fût-ce que par intermédiaire»;
ولو نادراً اولسون *velev nādiren ol-sun* «ne fût-ce que rarement»;

ولو نه قدر دگر سز اولورسه اولسون *velev ne kadar değer-siz ol-ur-sa ol-sun* «de si petite valeur qu'il soit».

1012. *velev bir kerre* «ne fût-ce qu'une fois» gibi ifadelerde *ve-lev* bir zarf mahiyetindedir.

کر

1013. (Aslında *eger* in olumsuzu olarak yoksa..., o başka «sinon» mânasında olan) *meg'er*, *meğ'er* in iki fârik kullanışı var :

1° Müstesna olan veya ihtiyat ve ihtiraz ile ortaya konan bir hal ve vaziyeti ifade etmeğe yarar (ki bu takdirde Fransızca'nın «sauf si...; à moins que...» kelimelerine muadildir). ve umumiyetle nesirde *ki* bağlacıyla beraber olarak *meg'er ki* suretinde kullanılır : O zaman fiil de inşaiye «subjonctif» in temenni ve terecci (iltizami) «optatif» v ya şartî «conditionnel» veya farazi «suppositif» siygalarında olur [2].

MI. : يارن مطلقا كېږدم مگر كه خسته اولدم *yarın mutlakā gid-er-im meg'er-ki hasta ol-a-yım* «je pars sûrement (mot à mot : absolument) demain, à moins que je ne sois malade» (SAMI BEY):

كىنيسه دن امید اعانت (اودم امیدى) يرق مگر سن ايدمه *kinise den ümîd-i f'ünet (yardım ümîd-i) yok meg'er sen ed-e sîñ* «il n'y a d'espoir de secours de personne, à moins que tu n'apportes ton aide»;

انسانك كوتوم اولماز مگر كه زوكوت اوله *insan-ñ k'ötü-sü ol-ma-z meg'er ki zü-ğürt ol-a Atasözü* «l'homme ne devient méchant que lorsqu'il est pauvre» (proverbe):

[1] Lehçemizde bu, *ki* ile *velev ki* suretinde de kullanılır :

* Ve oralarda bahar *velev ki* devamsız dahi olsa *ıkrâm* ile *i'zaz* ile meserretle karşılanır. *Reşîk Hâlid* A.U.E.

[2] Bu siygalardan başkası da kullanıldığı olur :

* Dikkat etdim, *meğ'er ki* âfâkı (ufukları) âşüb-ı kıyâmetden (kıyamet kargaşalıdan) nişan verecek bir fırtına bulutu kaplamış. *Kenal* A.U.E.